

Срби сви и свуда

Вук Стефановић Караџић

Ово је писано још 1836. године да се штампа пред Црном Гором и Боком Которском, као што ће се видјети на много мјеста, па кад се досад онако не наштампа, ево га сад само овако.

Заиста се зна да Срби сад живе у данашњој Србији (између Дрине и Тимока, и између Дунава и Старе планине), у Метохији (од Косова преко Старе планине, гдје је Душанова столица Призрен, српска патријаршија Пећ, и манастир Дечани), у Босни, у Херцеговини, у Зети, у Црној Гори, у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном Подунављу од више Осијека до Сентандрије, у Славонији, у Хрватској (и Турској и Аустријској крајини), у Далмацији, и у свему Адријатичком приморју готово од Трста до Бојане. Зато у почетку рекох заиста се зна, јер се управо још не зна докле Срба има у Арнаутској и у Маћедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној Гори) разговарао с двојицом људи из Дибре, који су ми казивали да онамо има много "српскијех" села, по којима се говори српски онако као и они што су говорили, тј. између српскога и бугарскога, али опет ближе к српскоме него к правоме бугарскоме).

У поменутијем овдје мјестима биће најмање око пет милиона душа народа који говори једнијем језиком, али се по закону (религији) дијели натроје: може се отприлике узети да их око три милиона има закона грчкога, и то: један милион у цијелој Србији (с Метохијом), један милион у аустријскијем државама (у Банату, у Бачкој, у Сријему, у десном Подунављу, у Славонији, Хрватској, Далмацији и Боци), а један милион у Босни, Херцеговини, Зети и Црној Гори; од остала два милиона може бити да би се могло узети да су двије трећине закона турскога (у Босни, Херцеговини, Зети итд.), а једна трећина римскога (у аустријским државама и у Босни, Херцеговини и нахији барској). Само прва три милиона зову се Срби или Србљи, а остали овога имена неће да приме, него они закона турскога мисле да су прави Турци, и тако се зову, премда ни од стотине један не зна турски; а они закона римскога сами себе или зову по мјестима у којима живе нпр. Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци, Дубровчани итд., или, као што особито чине књижевници, старинскијем али бог зна чијим именом. Илири или Илирци; они пак први зову их у Бачкој Буњевцима, у Сријему, у Славонији и у Хрватској Шокцима, а око

Дубровника и по Боци Латинима. Буњевци може бити да се зову од Херцеговачке ријеке Буне, од које су се, као што се приповиједа, негда амо доселили; а Шокци може бити да су прозвани подсмјеха ради (од талијанске ријечи sciocco), али данас и они сами реку нпр.: "ја сам Шокац," "ја сам Шокица," као и Буњевац, Буњевка. Како год што они закона грчкога ове закона римскога зову Буњевцима и Шокцима, тако исто и ови закона римскога и они закона турскога њих зову власима, а осим тога још они закона римскога у Далмацији око Сплета и Сиња и ркаћима (или хркаћима). А у пријатељскоме разговору они закона грчкога зову ове закона римскога кршћанима, а они њих хришћанима. Кад човјек помисли нпр. да Маџара има и римскога и калвинскога закона, па се сви зову Маџари; или: да Нијемаца има и римскога и луторанскога и калвинскога закона, па се опет сви зову Нијемци; мора се чудити како се барем ови Срби закона римскога неће Срби да зову. Арнаути су у овој ствари за нас још ближи и приличнији примјер него и Маџари и Нијемци: њих (Арнаута) има и римскога (а може бити гдјешто и грчкога) закона, па се сви зову Арнаути, и да речемо да се између себе мало мрзе, али према другијем народима живе као и браћа, као да су сви једнога закона, и један би од њих турскога закона убио десет правијех Турака за једнога Арнаутина макар кога хришћанског закона, као што би и Арнаутин римскога закона убио десет Талијанаца за једнога Арнаутина турскога закона).

Ја ћу огледати еда ли би се могли наћи узроци, зашто је код нас мимо остале народе (а особито мимо Арнауте) могла у овоме догађају постати овака мрзост, да народ и на име своје омрзне.

Дубровчани, а може бити и друге гдјекоје приморске српске општине које су се саме управљале, још од старине бојали су се српскијех краљева из Херцеговине, да их не би покорили и слободу им одузели: зато су им често и данак плаћали, а и обрану против њих у другијех владалаца тражили. Ко се кога боји, он на њега и мрзи. У народу се нашем још мисли да се сви ратови воде само око закона; али у историји има доста примјера да су у овакијем догађајима државе једнога народа и закона бивале највећи непријатељи између себе (нпр. Спарта и Атина). Кад се цркве раздијеле и постане главна брига и посао ко ће с киме остати, Срби се нађу у сриједи између Рима и Цариграда. Главни дио народа, који је ближе или наручније Цариграду, остане с Грцима, а приморци се прилијепе Римљанима. Готово се друкчије није ни могло чинити него овако; а још кад узмемо да су приморци не само на јачу и силнију браћу своју преко брда мрзили него и да су, као приморци и сусједи талијански, могли имати узрока и поносити се од ње (особито Дубровчани), и да онда људи,

оставивши наскоро свој стари закон, у хришћанскоме још овако нијесу били утврђени као данас, може се рећи да су они ово вријеме једва дочекали да се од њих сасвијем одвоје, и тако да би то што је могуће више учинили, не само мало-помало приме и латинска слова него и само народно име оставе њима. Код онијех турскога закона још је лакше наћи узрок. Арнаутски је народ и према српскоме мали, а као брдски народ могао је свагда бити у већој слободи и једнакости између себе, а уз то још не имајући свога писма ни књига на своме језику, ни хришћански се закон никад међу њима није био укоријенио; тако је ласно могло бити да њихови потурченици остану без икакве разлике од остале браће своје, и да сви више гледају на свој језик и на обичаје, него на закон, за који и данашњи дан слабо мари иједан од њих. У Босни је морало бити све друкчије. Срби су с помоћу књига, попова и калуђера, цркава и манастира били и онда много побожнији од Арнаута, а по свој прилици имали су и више господе која се доста разликовала од простога народа. Из историје знамо и видимо да су се у Босни изнајприје истурчила највише господа, од које су гдјекоји и до данас стара презимена своја сачували, као нпр. Кулини, Видајићи, Љубовићи, Бранковићи, Тодоровићи, Филиповићи итд. Кад су се господа прије разликовала од свога простога народа, с којим су у једну цркву ишла и из једне се чаше причешћивала, шта је природније него да се сад, примивши и закон не само сасвијем друкчији од њиховога него и на другоме језику и с другијем писмом, постарају још већма разликовати се. Тако они дојакошње своје име Срби, које је са законом хришћанскијем и с пређашњијем животом њиховијем врло скопчано било, не само одбаце него им жао будне и раја њихова да се њиме дичи, и назову је власима. Као што су ови потурченици прије у хришћанскоме закону били побожни, тако исто постану и у турскоме, и данас може бити да у цијеломе закону Мухамедову нема побожнијих људи од Бошњака: то показује и данашња њихова непокорност Султан-Махмуту и мрзост на њ и на његове нове уредбе и премјене.

Овако ја, отприлике, мислим да су римски и турски Срби изгубили своје народно име. Али било то како му драго, сад је мрзост ова попустила. Сви паметни људи и од грчкијех и од римскијех Срба признају да су један народ и труде се да би мрзост због закона или сасвијем искоријенили или барем умалили што се више може, само је онима римскога закона још тешко Србима назвати се, али ће се по свој прилици и томе мало-помало навикнути; јер ако неће да су Срби, они немају никаквога народнога имена). Да реку да су једни Славонци, други Далматинци, трећи Дубровчани, то су све имена од мјеста у којима живе и не показују никаквога народа. Да реку да су Славени, то су и Руси и Пољаци и Чеси и сви остали

славенски народи. Да реку да су Хрвати, ја бих рекао да ово име по правди припада најприје само чакавцима, који су по свој прилици остаци Порфириогенитовијех Хрвата и којијех се језик мало разликује од српскога, али је опет ближи српскоме него и једноме славенском нарјечју; а по том данашњијем Хрватима у загрепској, вараждинској и крижевачкој вармеђи, којијех се домовина прозвала Хрватском послје мухачкога боја, који је био године 1526. (а донде се звала горња Славонија), и којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски; али не знам како би се тијем именом могла назвати она браћа наша закона римскога која живе нпр. у Банату, или у Бачкој, или у Сријему и Славонији, или у Босни и Херцеговини, или у Дубровнику, и говоре онакијем истијем језиком као и Срби). Ако би ко рекао да се и од њих гдјекоји могу назвати Хрвати по томе што на онијем мјестима гдје је у славенскоме језику ђ говори и, нпр. дите, вира, симе итд.; али како ће Дубровчани, Конављани, Пераштани, Доброћани и остали који ни те разлике немају? А осим тога, кад би ова разлика у говору могла бити довољан узрок да се они који говоре дите, вира, симе не могу звати Срби, како би се онда чакавци (који говоре дите, вира, симе) и кекавци (који говоре дете, вера, семе) и мало прије поменути штокавци (који говоре дијете, вјера, сјеме) сви заједно могли звати Хрвати? Да реку да су Илири, Илирци, тол И је мртво и тамно име, које данас не значи ништа; јер сад сви знатнији историци доказују да стари Илири нијесу били Славени, и тако би се они тијем именом само зато називали што живе у земљи која се негда звала Илирик, по чему би се и остали сви народи који у староме Илирику данас живе (нпр. Бугари, Арнаути, Цинцари итд.) исто тако звати могли. Ја не знам како је у аустријске канцеларије прије сто и неколико година ушло ово име *Illyrier*, *illyrisch* али се види да оно показује само Србе закона грчкога, који живе у Маџарској. Особити спомен и похвалу овдје заслужују Маџари: они зову Рац (од *Rascianus* од Рашке из Рације) свакога онога који српскијем језиком говори, а ако дознаду да је такови римскога закона, и ако би хтјели то да покажу, онда веле да је папишта Рац.

Од онијех пак турскога закона не може се још ни искати да мисле што о овоме сродству; али како се међу њима школе подигну, макар и на турскоме језику, и они ће одмах дознати и признати да нијесу Турци него Срби.

Ко посла овога не разумије, могао би рећи да је и име Срби од данашње Србије, као нпр. Славонац од Славоније, Херцеговац од Херцеговине, Црногорац од Црне Горе итд.; али који штогод од славенске историје управо познаје онај мора знати да су Срби с тијем именом у наше земље дошли, и земља се од њих тако

прозвала. Гдје је данашње Србије јужни крај (Косово и Метохија) ондје је старе била сриједа, а крајеви су јој допирали од Дунава до Архипелага, и од Адријатичкога мора до у Маћедонију. И ја мислим да је ово име Србија постало у новија времена, пошто је српско царство пропало; јер не знам би ли се гдје могло наћи да се који од нашијех краљева или царева звао краљ или цар од Србије, него Србљем. Добровски и Шафарик доказали су да су се Срби негда звали сви славенски народи, и да је име Срби старије него и Славени или Словени.

Срби су по стању политичкоме још различнији него по закону. У Црној Гори сачували су своју слободу до данашњег дана, као што ћемо послије видјети; у Царству Аустријскоме једни су граничари и војници без престанка, те чувају границу од Царства Турскога; једни уживају сасвијем права маџарска, а једни се (као у Далмацији) управљају по начину аустријскоме. У Царству Турскоме живе опет на различне начине: у двије трећине данашње Србије (од Дрине до Тимока, и од Дунава до близу Новог Пазара) у наше вријеме отели су се с помоћу Руса од Турака, те између себе сами суде и управљају, а Султану плаћају осјеком (око педесет хиљада дуката на годину); у осталој Србији, у Босни, Херцеговини и Зети, сви су раја турска, само што они око Црне Горе живе мало слободније него други, као што ће се послије видјети, а они у Босни горе него игдје, јер их највише немају ни кућа својијех, већ живе по турскијем кућама као закупници.

Ово сам ја све напоменуо највише зато да би и мени и читаоцима лакше било кад се стане говорити о Црној Гори; тога ради ћу се опет повратити да речем још неколико ријечи о закону с друге стране.

Српска је црква још од старине била под патријаром цариградскијем. У првој половини XIV вијека српски цар Стефан Силни (Душан) постави свога митрополита патријаром српскијем. Грци се на то врло расрде, али послије дуге срдње и (по обичају ондашњег времена) анатема признаду српскога патријара, којег столица остане у Пећи, а влада над Грчком црквом у свему староме Илирику. Кад Турци обладају српскијем царством и народом, патријара и они оставе у пређашњој власти, тако да се и под њима звао и потписивао:

и све је ове земље обилазио и по њима владике и митрополите постављао, а њега (као што се приповиједа) постављали су митрополити, који су у патријаршији као синод састављали.

Године 1690. патријар Чарнојевић, Арсеније Ш на позивање ћесара Леополда I побуни народ српски против Турака и преведе у Маџарску 37,000 фамилија; а године 1737. патријар Арсеније IV на позивање ћесара Карла VI подигне опет народ да бјежи под аустријску владу, али Турци некако опазе зарана, и бог зна колико хиљада народа погубе, а он само с малином једва утече. Турци се по правди на то врло расрде, а Грци у Цариграду то једва дочекају и године 1765. закупе српску патријаршију (као што свједочи Рајић у књ. XI. гл. XIV, §. 17, за 40 кеса карагроша[6]). Утом је мјесто Арсенија IV за патријара у Пећи био постављен Василије Бркић, који кад чује да је његова патријаршија закупљена, и да је њему одређено негдје заточеније, он побјегне у Црну Гору, а оданде 15 октомврија 1779. године са рускијем кнезом Ј. Б. Долгорукијем навезе се у Грбљу на море и отиде пут Русије[7]). И тако Срби изгубе и ово свештеничко господство, које је послје царске круне најважније било; и од тога времена стану се из Цариграда слати владике и митрополити по свој турској Европи.

Језгра овога народа готово су све сами сељаци и тежаци.

Од онијех закона турскога врло мало има сељака, него су највише варошани, међу којима има и тежака. Иза овијех у њих иду занатлије и трговци, потом аге и спахије, па онда бегови; тако међу њима има "виша класа" народа, али једно зато што се њихова виша класа од простоте не разликује никаквом науком или особитијем знањем, него само богатством и господством, а друго што њихов и најпростији сељак и тежак, само ако има откуда, може носити хаљине и оружје, јахати коња, начинити себи кућу и живљети као и највећи ага или бег, и с помоћу јунаштва и разума, особито рјечитости, постати највећи господин; зато њихова виша класа готово нигдје није сасвијем одвојена од простоте.

У Дубровнику за времена Републике прва господа која су управљала земљом и народом била су властела; не само што су се они и правима и господством врло разликовали од свега њима подручнога народа, него су и међу варошанима били пучани (као die Burger), који су се разликовали од мањијех варошана и од сељака и тежака. Налик на дубровачку властелу било је у стара времена госпде наше закона римскога и у Котору, а и у другијем гдје којијем приморскијем градовима; али је мало-помало то све ишчиљело још прије него у Дубровнику, и сад су мјесто њих само царски чиновници и гдјекоји поталијањеник.

И данашњи Хрвати (у вармеђи загрепској, вараждинској и крижевачкој) имају своју госпду, која се од народа простога, а и

од варошана који нијесу племићи, врло разликује.

Али у онијех који су грчкога закона, и који се управо Срби зову, језгра је само сељак и тежак.

У Црној Гори нити има града ни вароши, и зато се не може ни мислити да има какијех другијех људи осим сељака и тежака. Међу првијем старјешинама нпр. сердарима, војводама, кнезовима, којима старјешинства ова остају од оца сину, као и међу осталијем главарима и кућићима много их више има који не знаду читати него који знаду, и ниједан се од њих ни одијелом ни живљењем нити икакијем особитијем правом не разликује од осталијех Црногораца, а њихова браћа и синови чувају овце као што се пјева и приповиједа да их је чувао тројанскога краља син Парис и Душанов нећак Милош Војиновић. И сами свештеници њихови не разликују се од осталог народа никаком другом науком нити знањем (као ни одијелом ни живљењем) осим што знаду којекако читати и што записати. Западни сусједи црногорски по селима су као и Црногорци, а и варошани њихови слабо се чим другим од њих разликују осим одијела, кућа и бољега и љепшег живљења, и од њих се нимало не поносе. Оваки су отприлике Срби и у Далмацији.

У Херцеговини и у Босни отприлике је тако као и у Црној Гори. Оно мало варошана и грађана сједе међу Турцима, друкчије се од народа носе и живе, и с њим се не мијешају ни у какијем народнијем пословима; зато се међу народ готово и не броје.

У Србији је до нашега времена било као што рекох да је у Босни и у Херцеговини. Сад се тек вароши почињу насељавати и варошани као народ умножавати; али су сељаци, једно зато што су они највише данашњу слободу земљи придобили, а друго што их је највише и што највише плаћају и у сваком догађају највише учинити могу, у земљи најпретежнији.

Само у Царству Аустријскоме, особито у Маџарској, Срби имају вишу класу или своју господу, која се разликује не само од сељака и од тежака него и између себе. Највећа су им господа владике, које су се досад по законима маџарским слабо бојале и цара. Послије владика су спахије и племићи, који су по законима маџарским од осталог народа далеко, штоно се у нас рекне, као небо од земље. Међу грађанима и варошанима имају „пургри" (die Burger), који се не само од сељака и тежака него и од осталијех грађана и варошана разликују као што су се разликовали дубровачки пучани. Између племића су и овијех грађана доктори, адвокати, свештеници, учитељи и сеоскијех општина писари

(натароши).

Виша класа у народу ваљало би свој језик љепше и чистије да говори, да је од народа ученија, мудрија, уљуднија, складнија и родољубивија (јер она племенита и чиста или права љубав к народу, по којој човјек воли народ и његову корист и славу него себе и свој живот, и од које су Грци и Римљани оставили примјере, не рађа се с човјеком, него се добива кроз науку и одгојење); али у наше је више класе то све наопако. Истина да су многи од госпoде наше учили и знаду неке науке којијех народ прости не зна; али су то они понајвише учили као каке занате, који су многима разуму и срцу учинили више штете него користи; у осталоме пак они су се поред Нијемаца и Маџара понијели и као потуђили од свога народа и од његовијех обичаја; поред туђијех језика на којима науке слушају, којима послове службене раде и у друштвима се разговарају, заборавили су српски и мислити, и њихов народни језик, којегу силу и сладост и богаство они већ и не познају, чини им се прост и сиромашан, зато су га искварили и једнако га кваре. Што су пак они који великијех школа и наука нијесу учили с господом заједно пали у оваке гријехе против народа својегу, узрок ће бити што су се повели по господи, и разум свој као давши господи под закуп више гледају ко што ради и говори него шта и како ради и говори.

Нашијем официрима по граници лакше се може опростити што су за народ свој слабо марили, јер су они царске слуге, који су данас овдје а сјутра бог зна гдје, а уз то још опажали су да им кашто смета напретку што су Срби; зато су гдјекоји вичући на своју подручну браћу гледали да се удворе Нијемцима, те је тога ради бивало да су људи наши у мјесту своме вољели официра макар од кога другог народа него Србина.

Ја не велим да су сви од наше госпoде и варoшана оваки, него признајем да их има и онакијех који мисле као што треба, али тако мало да се према онима другима слабо смију и показати. Ово се слободно може рећи: што је који богатији и од народа по госпoству своме различнији, онај је и у осталоме свему од народа даље; тако су од свију овијех мајстори и трговци (особито мањи) најближе к народу и највише маре за њега и за његову корист и славу. Зачудо је што и они од госпoде наше који су народ љубили и жељели му добро чинити понајвише нијесу знали како ће, него су радили против своје жеље и намјерења! Ја мислим да овоме није други узрок него што им наука није прицијепљена на здрави народни разум, него су овај науком забунили и оставили га, а праве науке нијесу присвојили. Зато се умотворинама народа нашега сва учена Европа чуди и диви, и њих ради народ наш

слави и хвали, а умотворине су нашијех ученијех људи понајвише такве да им се свако ко их позна мора смијати и жалити народ што према себи нема ученијех људи. Па још поред свега овога наша виша класа мисли и говори да је она према европскијем народима управо као што треба, а народ прости да је заостао и да не ваља и да га је она богзна каквом мудрошћу надвисила! Тако нпр. Лукијан Мушицки у "Гласу народољубца" године 1819. каже:

"Свктъ хвали вышу классу нашег' рода,
Ал на просту баца срамъ."

На ово сам му ја још онда писао[8]): "Ово је по нашој мисли управо наопако речено (и истинито). Проста класа народа нашега (тј. она класа која у данашње вријеме народ саставља) не уступа ниједноме од 5 или 6 себи оближњијех народа ни у разуму ни у поштењу, нити и у каквој другој добродјетељи; а вишша класа онакова је као што се отхрањује и у каквом стању живи. Ако простој не чини срамоте, части сувише не чини нигдје."

Да је народ наш барем од педесет година амо унапредак имао према себи људи за управу по данашњему времену, он би већ давно био сам свој, и тај му је недостатак и данас највећа сметња и несрећа, која је за нас с тијем већа што је у уређеној и готовој кући лакше управљати него је изнова начинити и уредити.

1.

По свједочанству грчкога цара и списатеља К. Порфирогенита (који је умро 959. године у 54. години својега живота) Хрвати су се у наше крајеве доселили однекуда иза карпатскијех гора у првој половини седмога вијека (кад и Срби у Мађедонију и Илирик). Дошавши амо они су се раздијелили надвоје, па се једни намјестили у данашњој Хрватској граници и у турској Хрватској и у Далмацији, а други остали у Панонији између Драве и Саве. Границе овијех првијех (далматинскијех) Хрвата назначују се: поред мора к југу ријека Цетина, к Херцеговини Имоски, а к Босни Лијевно, ријека Врбас и град Јајце, а столице њиховијех владалаца биле су Биоград код Задра и Бихаћ више Трогира; за Панонске пак зна се да им је столица била у Сиску, али границе области њихове теже је назначити него онијех првијех.

У Далмацији на сухој земљи (осим самога приморја и острва), гдје је било срце Хрвата, данас нема никакoга народа који би се по језику разликовао од Срба, али на острвима и у приморскијем мјестима, из којијех су се људи слабо мијешали с онима са суше земље (као нпр. у Трогиру и у Омишу), говори се језиком мало друкчијим од српскога, и ја мислим да су ови приморци и

острвљани остаци или потомци старијех Хрвата. Ја ћу се овдје потрудити укратко да назначим главне садашње разлике њиховога језика од српскога.

1) Мјесто што или шта они говоре ча, према словачкоме чо (по чему их наши онуда зову чакавцима), а по варошима ца (према чешкоме и пољскоме цо).

2) На крају ријечи изговарају л мјесто о, нпр.: котал, рекал, молил итд.

3) Мјесто ђ и љ говоре ј, нпр.: преја, меја, постеја, земја, скупје итд.

4) На много мјеста гдје је у нас ћ (од г) они говоре тј, нпр.: братја, прутје итд. По томе се и у Босни може чути братја, као што има и у првој књизи народнијех пјесама у пјесми 510, а по свој прилици овамо иде и оно што сам ја у Хрватској слушао од нашијех људи нетјак мјесто нећак, а по некијем мјестима и тја мјесто ћа.

5) Гдје год ми ш изговарамо шт, они говоре шћ, нпр.: пришћ, огњишће, шћап итд. (али поштен, гдје је ш постало од ч, и они тако говоре).

6) Свуда изговарају х управо као Нијемци ch.

7) У род. мн. кажу нпр. градов, жен; а у сказ. градових, женах итд., откуда се по свој прилици и у Сријему говори: по кућа, по ливада, по сели, на коли итд.

8) Које се ријечи мушкога рода у славенскоме језику свршују на њ, у онијех они у род. мн. имају на крају их, нпр.: голубих, прстених, путих итд. Може бити да је и у нас отуда: црви, мрави, и - у Сријему и у Бачкој - пути.

9) Као што у нас глаголи могу и хоћу, а и вељу и виђу, имају на крају у мјесто ем и им, тако се у њих у свима глаголима говори и једно и друго (као и у нас вељу и велим, виђу и видим), али опет више на у.

10) Накл. неопр. код свију глагола говоре без и на крају, нпр.: писат, молит, вућ итд.

11) Код глагола који се у нас у сад. вр. свршују на ем и им, у трећем лицу, мн. бр. (тога истог времена) имају на крају ду, нпр.: пишеду, говориду, хоћеду, молиду итд. И ово је по свој прилици

искварено у новија времена, као што су и наши гдјекоји или од њих примили или сами искварили.

12) Мјесто који говоре и ки, мјесто које ке, мјесто моја ма итд.

13) На крају слога мјесто м свагда изговарају н (као што је казано за Паштровиће у предговору к Српскијем пословицама, 1836. на страни XXXI) нпр.: Видил сан га сто путих.

14) Мјесто језик они говоре и јазик (од чега је по свој прилици и око Ријеке постало заик); тако говоре и: јат, пријат, ујат, јамат, јамање, јаматва, које би ријечи по јужноме славенском нарјечију морале имати е мјесто а, као што се даље к југу и говори јемати (брати нпр. виноград), јемање и јематва.

15) Мјесто гроб говоре греб, мјесто растем рестем, мјесто врабац вребац. Све три ове ријечи ја сам овамо слушао и у Дубровнику. Може бити да је по њиховоме говору и ластовица мјесто ластавица, које се говори не само у свему приморју (и код штокаваца) него и у самој Црној Гори.

16) Гдје је год у славенскоме језику ђ, они говоре и (као и Русини а гдјешто и Чеси и Словаци) нпр.: вира, дите, дид, нисам итд. По овоме сад можемо знати како је дошло те се у нас гдјешто (по сјеверозападнијем крајевима) говори: нисам (мјесто нијесам, или несам), гди, овди, онди, гњиздо (мјесто гнијездо или гнездо), прид кућом, прико Дунава, ники људи итд.

17) Осим овијех разлика имају они много и ријечи којијех ми немамо: таква је ријеч и крух, која је и у нас позната; тако је и криж, откуда и ми кажемо кришка и крижати; ја мислим да је њихова ријеч и жудим, пожудим и пожуда, од чега сам ја и у Тршићу слушао: жудан и гладан.

Свак може видјети да су ове разлике, кад се говори о два различна језика и народа, врло малене; а још кад се узме да их је највише могло и морало постати у нашијем крајевима (пошто су се Срби и Хрвати амо доселили) за хиљаду и двјеста година; тако врло ласно може бити да су Срби и Хрвати, кад су се амо доселили, били један народ под два различита имена, као нпр. сад гдјекоји што говоре и пишу: Срби и Бошњаци, или: Срби и Црногорци, или: Срби и Далматинци, или: Serbian und Raizen итд.

Да би се још лакше видјети могло да језик овијех Хрвата није ближи никакоме другоме Славенском од српскога, додаћу овдје што из књиге њиховога списатеља Ивана Иванишевића, која се

зове Кита цвитја разликова (Kita cvitya razlikova), и која је наштампана у Млецима 1642.

а)

"ГОСП. ПЕТРУ ДУЈМУ." (Као посвета).

"Она жеља[9]) велика, којом (вирни и становити пријатељу мој) вазда гораше, и гориш за плодити у крипости, понука тебе већекрат да ме упиташ: како сам се научи[10]) пети[11]). Спомињем се да сам теби одговори: љубећи; јере умити пети крипост је, а крипост свака од љубави исходи; и како говоре мудраци стари друго крипост није у животу овому, неголи љубити ча се има љубити. Бог се има љубити, дакле љубити Бога крипост је; искрњи се има љубити, дакле љубити искрњега крипост је; непријатељ се има љубити, дакле љубити непријатеља крипост је; добро свако има се љубити, дакле љубити добро крипост је. Међу осталими добри уминје алити мудрост добро је велико, дакле љубити мудрост крипост је; а тко љуби мудрост труди се свакојако за достигнути ју, каконо ствар коју ишће, коју жели, коју љуби, и коју за то ишће, за то жели, јере љуби; јере оно ча се не љуби нити се жели, нити се ишће; и тако не губећи[12]) се упушћа ча се љубећи дотиче. Не знам јели ови мој одговор био задовољан разбору твојему, за то желећи згодити теби даријем крипости твојој и прикажујем цвит ови, који мише[13]) науком како сам се научи пети. Прими га весело за зламен и свидочаство виковито моје с тобом становите љубави, држећи га прид очима без пристанка, за доћи (љубећи наук) на крипост од петја, по путу од бдинја, труда и зноја, у којој желим да учиниш они плод како си учини у закони с поштенјем великим не само твојим, да и мојими све твоје куће поштене и града истога. Бог с тобом.

Иван Иванишевић."

б)

"ПЛАЧ ГОСПОЈЕ КАТЕ ЖЕНЕ ГОСП. НИКУЛЕ ВУСИЋА У СМРТ СИНА СВОГА ЈАЧИНТА."

"Може л' бити да зелени
И млад јавор цватућ вене?
Може бити, обој мени!
Јер усахну сада у мене,
И сад ми се искорени,
Несрећници обој мени!
Смрти отровна и немила,

Ради гриха на свит дана,
Ча[14]) с' ми синка уморила,
Прем у исток липих дана?
И зач ми га искорени?
Несрићници обој мени!
Њега небо, земља и море,
Сва господа, људи и виле,
Њега поља, њега горе
Љубиле су и грлиле,
А ти ми га искорени,
Несрећници обој мени!
Цвит младости и исто цвитје
Од липоте у њем бише,
Дичаше се премалитје,
И усрид зиме 'њиме цватише,
А ти ми га искорени
Несрићници обој мени!
Ча ми из срца срце искиде,
Ча ми из душе душу измаче?
Сви уздишу ки ме виде,
Лебут цвили, слављу плаче,
Јер ми синка искорени!
Несрићници обој мени!"

Од велике би користи и потребе било кад би се скупило у чакавачком језику све оно што данас није српско. Онда би се могло судити које се од овијех разлика слажу с језиком њиховијех западнијех сусједа Крањаца, које ли су саме њихове, и ове с којијем се од славенскијех нарјечија слажу. А уз ово бисмо ми добили силу чистијех славенскијех ријечи које се данас у нас не говоре.

Ја рекох мало прије да села ни општина људи који овијем језиком говоре нема данас у Далмацији на сухој земљи, а по свој прилици неће их бити ни у Босни; али их има у Хрватској војничкој крајини како се пријеђе Велебит, и у западној Маџарској и у Аустрији готово до самога Беча! Како их је нестало у Далмацији? Ја мислим да су се од Срба и од Турака разбјегли, а који су ондје остали они се посрбили задржавши само и на онијем мјестима гдје је у староме славенском к[15]). Они пак који сад живе у западној Маџарској и по сусједној Аустрији, и које Нијемци зову Васер-Кроботен, јамачно ће бити потомци панонскијех Хрвата, али откуд овако далеко к сјеверу: или им Порфирогенит мјеста владе није добро назначио, или су и они у новија времена побјегли од Турака?

Из свега овога што је овдје казано види се да се Јужни Славени сви осим Бугара по језику дијеле натроје: први су Срби, који говоре што или шта (и по чему се према чакавцима и кекавцима могу назвати штокавци) и на крају слогова имају о мјесто л; други су Хрвати, који мјесто што или шта говоре ча (по чему се зову и чакавци) и на крају слогова не промјењују л на о, а у осталоме се врло мало разликују од Срба; трећи су Словенци, или као што их ми зовео Крањци, који мјесто што говоре кај (по чему их наши и кекавцима зову), који се и од Срба и од Хрвата по језику много више разликују него Срби и Хрвати између себе, али су опет њима ближи него иједноме другој славенском народу. Међу Словенце иду и данашњи Хрвати у вармеђи загребској, вараждинској и крижевачкој, којијех је језик као пријелаз из крањскога у српски; али је зачудо откуд они ондје гдје су сад? Ако је истина што Порфиригенит каже да су Панонски Хрвати били између Драве и Саве, и да им је столица била у Сиску, онда би ваљало да су ондје чакавци а не кекавци!

Што се тиче броја овијех Јужнијех Славена између себе, ја бих рекао да ће штокаваца бити најмање трипута онолико колико и кекаваца и чакаваца заједно, а кекаваца опет биће много више од чакаваца.

2.

Многи старији списатељи ове браће наше закона римскога писали су српски чистије од нашијех не само својега времена него од многијех и данашњега. Ево на то неколико примјера: Сатир Рељковића, који је први пут наштампан (латинскијем словима) у Дрездену 1761, а овај што га ја имам у Осијеку 1779 (обоје прије прве књиге нашега Доситеја), и Дошенова аждаја седмоглава прештампане су и словенскијем словима, прва 1793. године, а друга 1803, али по обичају нашијех списатеља обје су искварене и нагрђене, нпр. у Сатиру први и други стих у оригиналу овако стоји:

Славонијо земљо племенита,
Веле ти си[16]) липо узорита,

а нашијем је словима прештампано овако:

Таковијех и још горијех погрјешака пуне су ове обје књиге, али ћу ја само напоменути још што Рељковић у почетку другога дијела каже "Baron Ljubibratic od Tribinja", а Стефан Рајић, којијем је, као што он вели, Сатир "преведенъ на простый-Сербскій њзыкъ," ово је

прештампао овако:

Ово је управо као што неки данашњи наши књижевници (још и у Србији!) пишу Ужица мјесто Ужице! И опет се наши књижевници срде кад им се рече да кваре језик!

Осим ова поменута два списатеља додаћу овдје још неколико стихова из Roxalie Antuna Konislicha, која је штампана у Бечу 1780. године (дакле опет три године прије прве књиге Доситејеве). Ево:

За тим ја зазивах зору, како рекох,
Јер још не просива будући далеко.
Сини зоро, сини; кад ме бижи санак,
Ти ми мрак измини водећ били данак.
Тако ти сунашца и данка, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.
Једа те сан тавни, да на ружа[17] спава,
Он мој злотвор главни, јоштер задржава?
Тако ти сунашца и данка, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.
Једи се одиваш и китиш за гором,
Или се умиваш румениме мором?
Што ми се умиваш? липа си и чиста,
Што ми не просиваш? о липото иста!
Тако ти сунашца и данка, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.
Ах! устани гори, и за свитлост танку
Јутрња отвори враца малом данку.
Тако ти сунашца, отвори, о зоро!
Немој ми срдашца кинит, сини скоро.

Ова су сва три споменута списатеља Славонци; ево ћу још додати пошљедњу пјесму (икони мајке божије у Сињу) далматинскога фратра Петра Кнежевића из његове књиге: "Писме духовне разлике", која је наштампана у Млецима 1765 (дакле опет прије прве књиге нашега Доситеја). Ево те пјесме:

Уресу Сињски, и мајко чудеса,
Краљице земље и свију небеса,
Прими труд ови, кога дуг мој нови
Поклања теби.
Сву помњу моју ставио сам био,
Потпуно да би тебе пофалио,
И да сва твоја каже слабост моја

Изврсна чуда.

А тко ће чуда сва сказати твоја,
Кад су толика да им није броја?
Свак дан се чују, и свуд прогласују
Милости нове.

Нека ји кажу који боље знају
И нек ти дужне пофалности дају,
Јер моје знање и слабо слагање
Задоста није.

А и ја пака, кад би милост крио,
Коју ми даде, нехаран би био,
Јер слип будући, а тебе зовући,
Ево сад видим.

Задости видим, и фалу ти дајем,
И колик могу, фалит не пристајем,
А ти ми прости, ак' од тебе дости
Рекао нисам.

Молим те да труд ови благосовиш,
И сврху мене благослов поновиш,
Да сина твога спаситеља мога
Из срца љубим.

Да га повољно нигда не вридим,
А послѣ смрти да г' у рају видим,
Гди шњим прибиваш, и сидећ уживаш
Раскошја вичња.